

פרשת וארא

בחירה חופשית או תכנית אלוהית?

חשיבותו של הנושא הנבחר

בפרשת וארא שולח ה' את משה ואהרון לפרעה מלך מצרים לבקש שישחרר את עם ישראל ממצרים. ה' מודיע מראש שהוא יקשה את לב פרעה – פרעה יסרב לבקשה וכך יוכל ה' להראות את נסיו ואת כוחו במצרים. ואכן במהלך הפרשה מוזכרת כמה פעמים הכבדת לב פרעה ואנו מייחסים אותה להקשיית לב שהבטיח ה'.

הקשית הלב הזאת היא את נקודת המוצא לנושא הנבחר. הקשיית הלב מעוררת את השאלה הפשוטה – אם ה' הקשה את לב פרעה, מדוע חייב פרעה בעונש, הרי הסירוב לשחרר את בני ישראל לא היה החלטה עצמאית שלו? ניתן להרחיב את השאלה, לבחון את חיינו שלנו ולשאלו: האם אכן יש לנו בחירה חופשית בכל תחום, ואולי כפי שאומרת גילי במדור **מפרשה לדרשה**, "ישנם דברים רבים שנתונים מראש ובהם אנחנו לא באמת יכולים לבחור?"

הבחירה החופשית היא נושא מרכזי במסורת היהודית. התפיסה העקרונית של היהדות היא שכל אדם יכול לבחור כיצד לנהוג ולכן גם הוא אחראי לגורלו ולתוצאות מעשיו (שאם לא כן, אם אנחנו איננו בוחרים כיצד לנהוג, לכאורה, איננו צריכים לשאת בתוצאות מעשינו).

המדורים השונים עוסקים בשאלה ומציגים פנים שונים שלה. המסר הכללי הוא שאכן הבחירה היא ביד האדם ולכן הוא אחראי לגורלו. זוהי גם תפיסה חינוכית ראויה, המשדרת לתלמידים שהם אחראים לגורלם ולמעשיהם ויכולים לשלוט בהם, ואף אם חלק מהתחומים בחיינו אינם נתונים לבחירה עדיין יש די נושאים בהם אנו שולטים ויכולים לשנות ולהשתנות, וזוהי לא רק זכות אלא חובה.

כתוב בפירוש - עוד פירוש על מדור הפרשנות

פירושו של רמב"ן במדור זה עוסק בשאלה הקלאסית – מדוע נענש פרעה אם ה' הוא שהקשה את לבו?
 התשובה שמציע רמב"ן היא פשוטה ועיקרה הוא שפרעה חטא עוד לפני שה' הקשה את לבו – פרעה החליט מיוזמתו לפגוע בעם ישראל, הוא העביד אותם עבודת פרך וגזר לפגוע בתינוקות העבריים – ועל התנהגותו זו היה ראוי לעונש. לעונש זה היו שני שלבים: השלב הראשון היה הקשית הלב וחוסר היכולת לחזור בתשובה, והשלב השני – המכות עצמן. מכאן שלא הקשית הלב (שמקורה בהחלטת האל) הובילה את פרעה לחטוא, אלא הוא חטא עוד קודם לכן "מיוזמתו", ועל כך היה ראוי לעונש.

נאה דורש – עוד מילת הסבר על המדרש

מדרש זה דורש את הפסוק "כי אני הכבדתי את לבו".
הבעיה שמציג רבי יוחנן היא שעל פי פסוק זה עקשנותו של פרעה הייתה תוצאה של החלטתו של אלוהים. ואם כן, יש כאן לכאורה מניעה של הבחירה החופשית, עניין המנוגד לתפיסה היהודית!
לפי תשובתו של רבי שמעון בן לקיש הקשיית הלב הייתה רק שלב מאוחר, והיא באה רק אחרי סדרה של פניות אל פרעה. הוא מסביר שבפעמים הראשונות שמשה ביקש מפרעה לשלוח את העם, הייתה לפרעה אפשרות להתחרט על מעשיו הזדוניים כלפיהם, אך הוא סירב. פרעה קיבל שלוש הזדמנויות לשפר את דרכיו ורק אחרי שלא ניצל אותן – הכביד אלוהים את לבו, כדי שיוכל להענישו על התנהגות זו. על פי פירוש זה הייתה בהתנהגות האל מידה של הרחמים דווקא – לא הענשה מיד, אלא מתן הזדמנות ועוד הזדמנות, ורק לאחר שפרעה לא ניצל את ההזדמנויות האלה (התנהגות שהיא חטא בפני עצמו), העניש אותו האל ומנע ממנו את האפשרות לחזור בתשובה.

ייתכן שאנו יכולים ללמוד מגישה זו גם על ההתייחסות הראויה לאנשים שסביבנו: אם מישהו פגע בנו, בטעות או בכוונה, לא כדאי לטרוק את הדלת מיד, אלא ראוי לתת לו הזדמנות לבקש סליחה, לפי המדרש – אפילו שלוש פעמים. אך לאחר שלוש פעמים, אם הפוגע ממשיך במעשיו, לא צריך להמשיך להיפגע ואפשר "לנתק מגע".

לוקחים אחריות בפרשה

מהותו של הנושא שנבחר לפרשה זו הוא קבלת אחריות על חיינו ועל מעשינו. עיקרון זה הוא העומד בבסיסה של הבחירה חופשית. אם אדם מרגיש שהוא מובל על ידי כוחות שונים בחייו – אנשים, נתונים מולדים או גורל – הוא גם חש משוחרר מאחריות, בלתי מחויב לתת דין וחשבון, לעשות או להתאמץ, וגם חסר כוחות. לעומת זאת, אם אדם מרגיש שהוא שולט בחייו, שרק מאמציו ומעשיו יובילו ויניעו אותו, הוא גם יחוש אחראי להישגיו וגם לכישלונותיו.

מצד שני – לפיתוח הדילמה המוצגת

הדילמה עוסקת במתח בין התחושה שאנו שולטים במעשינו ובין העובדה שנתונים רבים בחיינו קבועים מראש.
בדיון בכיתה אומרת אפרת שבמידה רבה הגורל שלנו כתוב מראש, אולם ילדים אחרים אינם מסכימים אתה וטוענים שמאמציו של אדם הם המשפיעים על הישגיו. אמנם, כולנו יודעים שיש דברים קבועים מראש – מראה חיצוני מסוים או רמת משכל מסוימת, אופי המשפחה שכל אדם נולד אליה (מצב כלכלי, השכלה) וכדומה. עם זאת, ברור שלמאמצים ולמעשים שעושה האדם יש משמעות מכרעת אפילו על דברים שנראה שהם קבועים מראש. לא חסרים סיפורים על נערות ממשפחות "קשות יום" שהיו לסוחרות מצליחות ועל נערים שלמרות קשיים בלימודים בבית הספר, למדו לימודים גבוהים ורכשו מקצוע ותארים.
בני אדם אינם שווים זה לזה ולפעמים אנחנו "מקנאים" בנקודת מוצא מסוימת שיכולה לעשות את החיים נוחים יותר, אך צריך לזכור שבמאמץ ובעבודה קשה אפשר להשיג כמעט כל הישג!

